

УДК 339.91

Стаканов Р.Д.
кандидат економічних наук, доцент
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ ПРИТОКУ ДОДАТКОВОЇ РОБОЧОЇ СИЛИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПРИЙМАЮЧИХ КРАЇН

Стаття присвячена аналізу впливу міжнародної трудової міграції на економічний розвиток приймаючих міграцію країн. В роботі вивчаються теоретичні та емпіричні дослідження ефективності використання іноземної робочої сили приймаючими країнами і робляться висновки щодо вагомості впливу імміграції на стан ринку праці, економічне зростання, а також фінансовий ефект від притоку додаткової робочої сили до країн перебування.

Ключові слова: міжнародна міграція, міграційна політика, ринок праці, розвинені країни, країни, що розвиваються, фінансовий вплив.

Стаканов Р.Д. ВЛИЯНИЕ ПРИТОКА ДОПОЛНИТЕЛЬНОЙ РАБОЧЕЙ СИЛЫ НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ПРИНИМАЮЩИХ СТРАН

Статья посвящена анализу влияния международной трудовой миграции на экономическое развитие принимающих мигрантов стран. В работе изучаются теоретические и эмпирические исследования эффективности использования иностранной рабочей силы принимающими странами и делаются выводы относительно значимости влияния иммиграции на состояние рынка труда, экономического роста, а также фискальный эффект от притока дополнительной рабочей силы в страны пребывания.

Ключевые слова: международная миграция, миграционная политика, рынок труда, развитые страны, развивающиеся страны, фискальное влияние.

Stakanov R.D. IMPACT OF ADDITIONAL LABOUR INFLOW ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE HOST COUNTRIES

The article analyzes the international migration impact on economic development of the host countries. This paper deals with the theoretical and empirical research of the effectiveness of using foreign labor by the receiving countries, and draws conclusions about the significance of the immigration impact on the labor market, economic growth and fiscal effects of the influx of additional labor in the host country.

Keywords: international migration, migration policy, labor market, developed countries, developing countries, fiscal impact.

Постановка проблеми. Міжнародна міграція стає все більш вагомими питанням порядку денного як для приймаючих країн, так і для країн походження міграції, що, зокрема, виявляється в триваючій кризі потоку біженців з країн Північної Африки, Близького Сходу, а також Афганістану. Зростаюча інтенсивність військових конфліктів спричинила підняття рівня потоку біженців до максимуму за останні десятиліття. Окрім цих факторів, існує цілий ряд об'єктивних причин, серед яких слід назвати демографічні та кліматичні зміни, глобалізацію, які й надалі обумовлюватимуть підтримання та інтенсифікацію процесів міжнародної міграції.

Економічний вплив міграції, як добровільної, так і вимушеної, є предметом широкого обговорення серед наукової спільноти. Для країн імміграції ключовий акцент робиться на короткострокових наслідках імміграції, перш за все наслідках для ринку праці та для місцевих робітників, бюджетних витратах, пов'язаних з фінансуванням мігрантів, а також економічним зростанням, спричиненим притоком додаткових обсягів робочої сили. В довгостроковому плані провідне місце посідають вигоди від імміграції, пов'язані зі збалансуванням «старіючого» ринку праці з огляду на демографічні тенденції в ряді розвинених країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку міжнародної трудової міграції у світі, грошових переказів мігрантів, а також особливості міграційної та макроекономічної політики країн-експортерів трудових мігрантів досліджуються рядом зарубіжних та українських науковців, серед яких слід назвати таких, як Дж. Борхас, Г. Брюкер, Г. Вурсел, С. Дрінквотер, І. Івахнюк, С. Метельов, Р. Раян, О. Старк, А. Гайдучський, М. Доліш-

ній, Е. Лібанова, О. Малиновська, А. Румянцев, В. Троян, А. Філіпенко, Ф. Чаннак, В. Шевчук.

Мета статті полягає у дослідженні впливу трудової імміграції на економічний розвиток приймаючих країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження імміграційного процесу вказують на те, що іммігранти можуть забезпечувати суттєві економічні переваги приймаючим країнам. Водночас існують короткотермінові економічні та соціальні витрати, пов'язані з імміграцією. Як і у випадку з міжнародною торгівлею, де вигоди від тимчасових протекціоністських заходів не можуть переважити довгострокових переваг від вільної торгівлі, так і діюча рестрикційна політика щодо мігрантів повинна відступити перед потребами глобального ринку праці [11].

В структурі щорічного 15-мільйонного міграційного потоку переважають міграція за економічними мотивами (6 млн. осіб), міграція з метою навчання (4 млн.), вимушена міграція (3 млн.), а також міграція за мотивами возз'єднання сім'ї (2 млн.). В США та ЄС близько однієї третини від легальної міграції відноситься до кваліфікованої, що відображає потреби в робочій силі цих економік. Кваліфіковані мігранти заснували понад половину стартапів в Силіконовій Долині та отримали понад половину патентів, причому їхня кількість в структурі населення США не перевищувала 15%. Дослідження Світового Банку [14] доводять, що зростання імміграції на 3% від обсягу робочої сили в розвинених країнах формує економічні вигоди на рівні 356 млрд. дол. США. Згідно з деякими оцінками за відсутності обмежень в русі робочої сили світова економіка б отримала за 25 років додаткове зростання виробництва в обсязі 39 трлн. дол. [11].

Економічний вплив міграційних потоків виявляється в кожному аспекті економічного життя. За умови наявності ефективної імміграційної політики в приймаючій країні міграцією обумовлюється глибокий позитивний вплив не лише на зростання населення країни, але й на рівень участі робочої сили на ринку праці, зайнятість, рівень оплати праці та доходів загалом, загальний кваліфікаційний рівень в країні, а також чистої продуктивності праці. Притік мігрантів приводить в чистому вигляді лише до зростання населення в приймаючій країні. Однак взаємозв'язок міграції та економічних індикаторів є досить складним, а результат такого впливу не може визначатись лінійно [8].

Аналізуючи з теоретичної точки зору вплив імміграції на економіку приймаючої країни, можна використовувати ряд простих припущень. В тому разі, якщо мігранти мають ті ж самі характеристики, що і місцеві робітники, міграція не вплине на рівень добробуту в приймаючій країні, а притік додаткових робітників збільшить розмір економіки країни-імпортера робочої сили на величину імміграції, але лише за умови, що співвідношення інших факторів виробництва в країні залишиться сталим. Однак міграція є складним процесом, а її вплив на економіку приймаючої країни залежить від ряду додаткових факторів. Зокрема, до них відносяться ефекти масштабу, які виражаються у зростанні частки мігрантів у загальному населенні країни, ендегенні ефекти зростання, зміни умов торгівлі, тощо [8].

Мігранти зазвичай мають відмінні від місцевого характеру за віком, освітою та рівнем капіталу. Якщо міграційними програмами, як це відбувається в Австралію, передбачено першочергове залучення студентів та кваліфікованих мігрантів, прибулі іноземці володіють більш високими показниками освіти та кваліфікаційного рівня, а також більш високим показником участі в робочій силі, ніж постійні мешканці країни перебування, що приводить до формування прямих додаткових переваг для мігрантів та опосередкованих – для місцевого населення [8].

Фіксовані інфраструктурні витрати (наприклад, телекомунікаційні послуги, електрика) змінюються залежно від кількості споживачів, які ними користуються. При збільшенні населення через притік мігрантів ці витрати на душу населення зменшуються. Такі фактори, як земля та природні ресурси, в країні є фіксованими. При збільшенні міграційного притоку їхнє співвідношення щодо загальної кількості населення зменшується, що збільшує витрати для економіки і потенційно може призвести до зменшення стандартів життя. Такі фактори, як акумуляція людського капіталу та зростання продуктивності праці, пов'язані з проведенням НДДКР, можуть вплинути на довгостроковий рівень економічного зростання в країні. На обидва цих фактори можуть здійснювати свій вплив іммігранти [8].

Щодо впливу імміграції на країни походження наукова дискусія ведеться навколо необхідності мінімізації негативного впливу висококваліфікованої робочої сили з одночасною максимізацією ефективного використання фінансових надходжень від мігрантів. На глобальному рівні розширення політики координації є обумовленою необхідністю боротьби з викликами, породженими значним обсягами потоків біженців, для того, щоб в перспективі перетворити фактично одну з глобальних проблем на глобальну економічну перевагу від досягнення оптимального перерозподілу робочої сили на глобальному ринку праці [13].

Асинхронні демографічні зміни між різними країнами мають вагомні наслідки для розміру і вікової структури населення в довгостроковій перспективі. В багатьох розвинених країнах передбачається швидке старіння населення в наступні десятиліття, що обумовлено низькою народжуваністю та зростаючою тривалістю життя. Згідно з прогнозами коефіцієнт залежності в Європі (кількість дітей та пенсіонерів на 100 осіб працездатного віку) за умови відсутності міграції зростає з 50 в 2015 р. до 77,5 в 2050 р. Хоча старіння населення є загальноєвропейською тенденцією, швидкість демографічних змін відрізняється залежно від конкретної країни. Проте в багатьох країнах, що розвиваються, спостерігається зростання населення працездатного віку. Така тенденція очікується в ряді країн з виникаючими ринками, а також в країнах, що розвиваються, які знаходяться на ранніх стадіях демографічного переходу. Для таких країн рівень народжуваності залишається на високому рівні при одночасному різкому скороченні рівні смертності, що приводить до сталого зменшення коефіцієнту залежності. Таким чином, міграція може зробити свій внесок до глобального врегулювання нерівномірних демографічних змін [13].

Тенденція до старіння населення є глобальною. Якщо в 1950 р. лише 14 млн. осіб були віком понад 80 років, то сьогодні таких вже є понад 100 млн., а за прогнозами до 2050 р. їхня кількість становитиме близько 400 млн. Рівень народжуваності наближається до рівня відтворення населення майже в усіх регіонах, за винятком Африки, а в країнах ОЕСР прогнозується зменшення кількості трудових ресурсів з 800 до 600 млн. працівників до 2050 р. [11].

Міграційна політика може формувати рівень та тип міграційних процесів, прикладом чого слугує система міграційних балів в Канаді, завдяки якій відбувається відбір висококваліфікованих робітників відповідно до їхнього рівня освіти, професії, володіння мовами, віку, а також досвіду роботи. Така політика дає змогу відбирати мігрантів зі специфічними характеристиками згідно з потребами національного ринку праці приймаючої країни. Міграційна політика може також сформувати зміни структури регіональних міграційних потоків. Так, відносна відкрита міграційна політика в одній країні може привести до зменшення імміграції до інших країн [3].

Інтеграційна політика зі сприяння асиміляції мігрантів може служити фактором притягання для нових іммігрантів. Можливості більш легкого доступу до ринку праці, а також тренінгів можуть бути вагомим чинниками притягання для трудових мігрантів. Також міграційна політика, яка передбачає ефективну інтеграцію, зазвичай є більш успішною при залученні більш кваліфікованих іммігрантів [13].

Імміграція виступає ключовим джерелом для зростання робочої сили у значній кількості приймаючих країн. Так, імміграція складала майже половину приросту робочої сили в США, а також понад дві третини – в країнах Європи за останню декаду [2]. Однак позитивний приріст пропозиції робочої сили може мати негативний ефект у країнах зі вже наявним значним рівнем безробіття, а також значним кваліфікаційним неспівпадінням попиту і пропозиції на ринку праці. Вплив імміграції на результати функціонування ринку праці залежить від того, наскільки мігранти та місцеві працівники можуть виступати субститутами один одного. В тому разі, якщо рівень взаємозамінюваності є досить високим (наприклад, коли вони володіють однаковим рівнем професійних вмінь), обидві категорії робітників кон-

куруватимуть за аналогічні посади, що потенційно негативно може позначитись на зайнятості та на рівні оплати праці місцевих робітників. Такий ефект є особливо помітним в короткостроковій перспективі, коли інші фактори виробництва, насамперед капітал, не можуть згладити цей дисбаланс. З іншого боку, вплив імміграції на місцевих робітників може бути позитивним, якщо мігранти є комплементарними до місцевих робітників. В такому разі вони заповнюють секторальний брак робочої сили, стимулюючи місцевих жителів більшою мірою інвестувати в освіту, а також створюють умови для перетоку знань і технологій [13].

Хоча окремих тиск щодо зниження заробітної плати місцевих жителів і може відбуватись в низькокваліфікованих секторах, наявність системного загального зменшення можливостей працевлаштування та рівня оплати праці не знаходить практичного підтвердження, на що, зокрема, вказує С. Аїяр у своєму дослідженні [1]. Більше того, мігранти в багатьох випадках позитивно впливають на стан ринку праці в приймаючих країнах через розширення пропозиції різних професій, заповнюючи прогалини на ньому. Особливо це є актуальним для тих професій, де місцеві жителі через різні причини не є представленими достатньою мірою, щоби задовольнити попит на таку працю всередині країни. Окремі недавні дослідження [4] показали, що притік іммігрантів стимулює місцевих робітників, насамперед робітників високої кваліфікації, спеціалізуватись на більш складних професіях, таким чином збільшуючи як загальну продуктивність праці, так і рівень оплати праці загалом [13].

Вплив міграції на ринок праці також значною мірою залежить від того, наскільки кваліфікаційний рівень мігрантів відповідає структурі економіки країни-імпортера робочої сили (розподілу часток робітників між галузями сільського господарства, промисловістю та сферою послуг), а також рівню відносної продуктивності цих секторів. Також кваліфікація мігрантів досить часто може бути недооцінена, що призводить до непродуктивного використання професійних здібностей мігрантів, змушуючи їх виконувати роботу нижчого кваліфікаційного рівня [6]. Дослідження Г. Го і К. Шіроно вказують на те, що з часом заробітна плата та рівень зайнятості мігрантів та місцевих жителів вирівнюється по мірі набуття прибулими кращого мовного та освітнього досвіду [12]. Однак у роботі С. Аїяра [1] зауважується, що такі розриви можуть бути постійними.

Ключовим фактором, який визначає наслідки імміграції, є здатність мігрантів максимально швидко та повноцінно інтегруватись до місцевого ринку праці. Невдала інтеграція може призвести до заморожування рівня участі мігрантів у ринку праці на показниках більш низьких, ніж в середньому серед місцевого населення, навіть за наявності більш сприятливих демографічних якостей та економічної активності мігрантів. В тісній взаємозалежності з можливістю ефективною інтеграції знаходиться і фінансовий вплив імміграції. Притік додаткової кількості іноземних робітників приносить із собою зростання податкових надходжень, а також соціальних внесків, але одночасно мігрантами і споживаються соціальні послуги, може отримуватись соціальна допомога, зокрема послуги охорони здоров'я, допомога по безробіттю, збільшується навантаження на інфраструктуру країни перебування. Визначення фінансового нетто-ефекту міграції є досить складним завданням, він залежить фактичних та потенційних

доходів мігрантів, специфічних для кожної країни факторів, таких як структура податкової системи та системи соціальної допомоги [13].

Емпіричні дослідження чистого середнього впливу домогосподарств мігрантів в розвинених економіках на фінансовий баланс показують, що він є позитивним, але при цьому такі показники є нижчими, ніж серед місцевих робітників [9]. Проведені розрахунки вказують на те, що чистий вплив імміграції на публічні фінанси рідко перевищує показник в $\pm 0,5\%$ від ВВП у розвинених країнах. При цьому відносно гірший показник балансу надходжень мігрантів пов'язаний більшою мірою з меншими податковими та соціальними платежами, а не з більшою тенденцією до отримання соціальної допомоги. Фінансовий ефект міграції поступово змінюється. Іммігранти більшою мірою дають негативний фінансовий ефект в молодому та старшому віці, а між цими віковими категоріями їхній вплив на бюджетні надходження є позитивним. Порівняно з місцевими робітниками чистий фінансовий баланс іммігрантів стає позитивним в більш пізній період, його пік знаходиться на більш низькому рівні, він повертається до негативних показників раніше [13].

Хоча мігранти і здійснюють відносно невеликий вплив на обсяг державних витрат, довготерміновий ефект міграції може бути суттєвим, особливо в умовах більших витрат, пов'язаних з віковою структурою населення в багатьох приймаючих країнах. Так, витрати пенсійної системи та медицини в розвинених країнах в 2015 р. склали 16,4% і до кінця століття повинні сягнути 24,8% ВВП. Розрахунки МВФ вказують на те, що допуск більшої кількості мігрантів знизить коефіцієнт залежності та зменшить соціальні витрати до 2100 р. на 2% від ВВП [7].

В країні-імпортері робочої сили може відбуватись економічне зростання, забезпечене збільшенням участі населення у робочій силі, що зменшує тиск заробітної плати та стимулює інвестування через більші показники дохідності капіталу. Крім того, вплив міграції може проявляти непрямим способом. Наприклад, через те, що мігранти в середньому є молодшими за місцевих робітників, міграційний притік не лише зменшує коефіцієнт залежності, але й збільшує потенційні обсяги заощаджень, які можуть бути джерелом інвестування в майбутньому. Висококваліфікована міграція може мати позитивний ефект на інновації та технологічний прогрес, таким чином стимулюючи зростання продуктивності праці. Зрештою, мігранти можуть розширити продуктивну спроможність економіки через збільшення загального добробуту, стимулюючи варіативність товарів, які доступні для споживання. Оскільки емпіричні дані про вплив зростання міграції є недостатніми, можна звернутись до модельних розрахунків у недавньому дослідженні Дж. Джованні [10], які вказують на те, що зростання добробуту на різних рівнях міграції варіюється в межах 5–10% для ряду приймаючих країн [13].

Оскільки приймаючі країни не мають можливості фільтрувати допуск біженців за показниками, які є необхідними на національному ринку праці, вимушені мігранти гірше адаптуються до його умов, ніж інші категорії мігрантів [5]. Значний неочікуваний притік біженців може спричинити додаткову пропозицію низькокваліфікованих робітників, формуючи тиск на рівень оплати праці. Також притік біженців може збільшити обсяги неформальної зайнятості, не в останню чергу це пов'язано з тим, що вони є обмеженими в праві на офіційне працевлаштування.

Збільшення споживання за рахунок біженців може сприяти зростанню економічної активності в країні, однак можливе збільшення імпорту для задоволення поточних потреб вимушених мігрантів може негативно позначитись на платіжному балансі країни перебування. Загалом серед 20 млн. офіційно зареєстрованих біженців близько 86% перебувають в сусідніх країнах, крім того, цей показник зріс за останні 10 років, коли він складав лише 70% [13].

На перших стадіях біженці більшою мірою, ніж інші іммігранти, схильні до отримання соціальних трансфертів від країни перебування. Крім того, на отримання біженців виділяються додаткові ресурси, які не є передбаченими для економічних мігрантів, такі як опрацювання заявок на отримання притулку, надання тимчасової допомоги на період розгляду питань про надання права на перебування в країні, депортацію осіб, яким було відмовлено в наданні притулку, а також підтримання безпеки кордонів. Прикладом таких витрат можуть служити випадки Лівану та Йорданії, які в 2014 р. на такі цілі витратили 1,1 та 0,9% від ВВП відповідно [13].

Висновки. Імміграція може мати позитивний вплив на економічне зростання приймаючої країни через збільшення обсягу робочої сили, сприяння інвестиціям, а також підвищення продуктивності праці. Чистий фіскальний вплив імміграції є невеликим, хоча і може варіюватись між різними країнами залежно від їхніх податкових структур та систем соціальної допомоги.

Економічний вплив міграції за гуманітарними мотивами часто відрізняється від випадку добровільної міграції. Фіскальний вплив притоку біженців є більш вагомим, порівняно з іншими категоріями імміграції, особливо сильно це проявляється в короткостроковій перспективі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Aiyar S. Europe's Refugee Crisis: Economic Effects and Policy Considerations / S. Aiyar, V. Barkbu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1608.pdf>.
2. Better Skills, Better Jobs, Better Lives: A Strategic Approach to Skilled Policies / OECD Publishing [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/countries/unityarabemirates/A-Strategic-Approach-to-Education-and%20Skills-Policies-for-the-United-Arab-Emirates.pdf>.
3. Boeri T. Why Are European So Tough on Migrants? / T. Boeri, H. Bruecker [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.jstor.org/stable/3601056>.
4. Cattaneo C.. What Happens to the Careers of European Workers when Immigrants 'Take their jobs' / C. Cattaneo, G. Peri [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jhr.uwpress.org/content/50/3/655.abstract>.
5. Chin A. The Refugee/Asylum Seeker / A. Chin, K. Cortes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://users.nber.org/~cortes/handbookchapter2013.pdf>.
6. Clark K. The labour-market performance of recent migrants / K. Clark, S. Drinkwater [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oxrep.oxfordjournals.org/content/24/3/495.abstract>.
7. Clements B. The Fiscal Consequences of Shrinking Populations / B. Clements, K. Dybczak [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1521.pdf>.
8. The economic impact of migration / Migration Council Australia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://migrationcouncil.org.au/wp-content/uploads/2016/06/2015_EIOM.pdf.
9. The fiscal impact of immigration in OECD countries // OECD [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.globalmigrationgroup.org/sites/default/files/Liebig_and_Mo_2013.pdf.
10. Global View of Cross-Border Migration / [J. Giovanni, A. Levchenko, F. Ortega] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nber.org/papers/w20002>.
11. Goldin I. How immigration has changed the world – for the better / I. Goldin [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/how-immigration-has-changed-the-world-for-the-better>.
12. Ho G. The Nordic Labor Market Model and the Role of Labor Mobility and Migration / G. Ho, K. Shirono [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2015/wp15254.pdf>.
13. International migration: recent trends, economic impacts, and policy implications / International Monetary Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/np/g20/pdf/2015/111515background.pdf>.
14. The Potential Gains from International Migration / World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://documents.worldbank.org/curated/en/507301468142196936/841401968_2005103190201050/additional/343200GEP02006.pdf.